

Midilimanglar!

Markus Nummis roman *Kiinalainen puutarha* från 2004
läst idag

Flickan säger: Berätta allt. Från början, ända till slut. Och mannen berättar. Flickan är sju år och heter Nora, mannen är litet på tjugo och heter Kamil. De befinner sig på flykt undan kriget i kinesiska Turkestan, någonstans i de afghanska bergen. Varje kväll när den lilla flyktingkaravanen slår läger berättar Kamil. Om livet före flykten i ökenstaden Kashgar, om lekarna, våldet, gudarna och kärleken. För att hålla modet uppe, för att överleva ännu en natt.

Det är Kamils röst jag följer genom hela romanen. Rösten, och perspektivet som är barnets, också när Markus Nummi ibland tar över för att komplettera Kamils berättelse.

När jag lyssnar på Kamil hör jag, som ett avlagset eko, en annan röst, Nazar Tjagatajevs i Andrej Platonovs roman *Dzjan*¹. Liksom Kamil är Nazar ett övergivet barn som växer upp till man och tar hand om en liten flicka under tider av yttersta nöd. Scenen är densamma, Centralasien, och tiden, 1920–1930-talen. Och det finns hos Andrej Platonov och Markus Nummi en gemensam ton, en varsamhet i berättandet, de tränger sig inte på, de ger rum för eftertanke.

Jag läser långsamt, i Kamils berättartakt, skönjer nyanser, historiens skikt och djup, medan massmedias bilder av uigurer i Xinjang och flyktingar från Afghanistan flimrar förbi i snabba och förenklande, oftast historielösa, snabba klipp.

1 Platonov skrev romanen 1923–24, den publicerades första gången 1966. I svensk översättning av Kajsa Öberg Lindsten 2009 på Ersatz förlag. Romanen presenterades av artikelskribenten i *Nya Argus* nummer 5/2017.

Midilimanglar

Det finns en prolog, förlagd till Gerknäs gård 1950. Marskalk Mannerheim skall av sin chaufför fotograferas, omgiven av gårdens ungar. *Midilimanglar* kommenderar marsken, och förklarar sedan det förbryllande ordet: det betyder ”stilla” eller ”orörliga” på uigureernas språk. Det var så han kommanderade ett sällskap européer som skulle förevigas i det brittiska konsulatets trädgård, *Chini bagh*, den Kinesiska trädgården. Året var 1906 när Mannerheim inledde sitt spionuppdrag för den ryska armén. Fotografiet ingår i boken och spelar en viktig roll i historien.

För oss okunniga, chauffören och mig, placerar marsken Kashgar på kartan; en knutpunkt på Sildenvägen, omgiven av öknar och berg, i öster Kina, bakom bergen Ryssland och Indien, hela den övriga världen.

Att ge Mannerheim en roll i berättelsen är ett smart författardrag; han blir vår egen finländska länk till det fjärran Turkestan, en historisk person, sammanfogad av dokument och fantasi. För barnen är han Baronen, en ståtlig herre som kan fånga ögonblicket och frysa det på papper. En dag när han återvänder från en ökenexpedition stannar han upp och betraktar Noras mor, Anyisa, och Kamils hemliga kärlek, Rahila. Han går efter sin kamera, försvinner under sitt svarta skynke, och sen hörs ett ”fan” bakom skynket. Mannerheim förklarar att kameran är sönder och ber barnen om ursäkt. Konstiga, de där abdallerna från norr, tänker ungarna.

Vi som läser, och bär på olika bilder av Mannerheim, från hjälte till slaktare, möter en ganska ömkansvärd och ensam person, också litet bitter

över att hans stora fotosamling, unik ännu i dag, inte uppskattas efter förtjänst. Han tänker på sina två döttrar som han aldrig lärde känna ordentligt och som lever sina liv långt borta i Frankrike, han tänker på änglar och på sin egen barndom. Bara med sin häst Filip kan han tala förbehållslöst. Kanske är det som Kamil förklarar för Nora att när människor, som Baronerna, har varit vid öknens rand, börjar de höra röster, bli konstiga, gå vilse. Man säger att de börjar söka sig själva.

Det frusna ögonblicket

För Kamil är Mannerheims fotografi i den kinesiska trädgården ett dyrbart minne av en lyckligare tid. När han berättar om sin barndom för Nora talar han alltid om ett ”vi”, ett kollektiv. De var en hop ungar som av olika anledningar tagits om hand av Svenska Missionsällskapet, ”främlingar som kommit långt bort ifrån men inte var onda” förklarar Kamil. Markus Nummis bild rimmar med Mannerheims dagboksanteckning: ”Missionärernas verksamhet tycks till stor del gå ut på skolundervisning och läkarvård (...) Man kan ej annat än intagas av aktning för denna vackra verksamhet”.

Missionärsdamerna, *khanim*, är lärarinnor och sjuksköterskor och blir de föräldralösa barnens reservmammor. Herrarna, *sahib*, verkar som läkare, eller som i Bohlin's fall, som skomakare. Bohlin lär upp Kamil som, många år senare när kriget rasar, konstaterar ”Åter reparerade jag soldaternas stövlar som de kunde sparka kvinnor och barn och åldringar med”.

Men ännu är Kamil ett barn i en sammansvetsad barnaskara. Gömda bakom buskarna i den kinesiska trädgården ser de Baron Sahib under sitt svarta skynke kommendera *midilimanglar*, och på en glasskiva frysa ögonblicket med det europeiska herrskapet. I barnens föreställning finns de alla med på bilden, de ser sig bakom buskarna, de var ju med. Och när Kamil lyckas förhandla sig till en kopia blir den deras gemensamma dyrbarhet. Under flykten en skatt som Kamil gömmer under skjortan.

Sidenvägen

Kashgar, sedan Marco Polos dagar en knutpunkt på Sidenvägen, var en spännande – också grym – värld

att växa upp i. Barnen följde med handeln och vandel från taket på stadens karavanseraj:

Hästar, åsnor, kameler. På väg mot öst, väst, norr och syd. Bomull och hudar över bergen till Ryska Turkestan, silke och mattor över ännu högre berg till Indien, torkade frukter och varor från Indien genom öknen mot Kina. Karavaner som hämtade kryddor, färger, tryckta tyger från Indien, socker, fotogen och järn från Ryssland, porslin, te och silke från Kina bortom öknen.

Med människorna red rykten, knagglade sig tankarna fram i åsnetakt. Med karavanerna färdades föreställningar och irrläror, men också en stark Gudstro. Och naturligtvis allt en människa bär med sig: trofasthet, kärlek, längtan, men där emellan också orubbligt hat. En sådan hatets tid skulle också vi till slut få bevittna.

Irreläror och gudstro. I Kashgar finns kineserna med sin religion, turkfolken med sin. I missionärernas skola lär sig barnen om Jesus och tvistar om vem som skulle vinna en strid, Muhammed eller Jesus. Den ena är stark och har stridit mycket, den andra kan helbräddagöra och uppstiga från de döda.

En knepig fråga är treenigheten. Snickaren Ibrahim, en vis och eftertänksam man, menar att missionärerna ser i syne, de ser tre gudar fast Gud är en och finns överallt. Dessutom tror de att folket i Kashgar inte har någon tro. Men onda är de inte.

Kamil börjar i smyg besöka moskéer och lär känna Amir, en ung mulla som har studerat vid det amerikanska universitetet i Beirut, intresserar sig för kristendomen och grundar en skola där man inte bara lär sig Koranen utantill utan också språk och geografi och ett textkritiskt förhållningssätt. Han är en motkraft till de fanatiska mullorna och ger Kamil en vision av ett slags universell gudom. Ändå kan Kamil inte förbehållslöst ge sig religionen i våld, åren vid missionsstationen har gjort honom till en frågare. ”Det var min väg. Att fråga, begrunda. Minnas.”

Hatets tid

Kamil och Nora är på flykt undan kriget. Liksom skotten i Sarajevo var det (i Kamils version) en gnista som tände elden. I staden Ham, på andra sidan Taklamakanöknen, hade guvernör Chin tagit makten och de nya kinesiska herrarna krävde att

turkarna skulle ge sina döttrar som hustrur åt kineserna. En skatteindrivare krävde utöver skatten en turkisk kvinna till konkubin. Det var sista droppen, berättar Kamil:

Efter det måste tusen och åter tusen människor dö. De måste dö för att staden Hams turkar, kineser, dunganer, turfaner, kirgiser, kashgharer, yarkander, khotaner, ryssar, både legosoldater och kommunister, alla på allvar började döda varann. Om engelsmännen hade varit fler hade de säkert gärna gett sitt bidrag. Många dödade i Guds namn, utan att fråga lov av Gud. Och mitt i detta dödande reste en dum yngling vid namn Ablahan stolt sitt huvud och trasslade till vårt liv. Så att nu är vi här.

Jag förstår inte, säger Nora, varför så många måste dö för en elak skatteindrivares skull, och Kamil håller med; det är omöjligt att förstå. Kanske måste

man se det som ett jordskred, en följd av århundraden av orättvisa och förnedring, säger han.

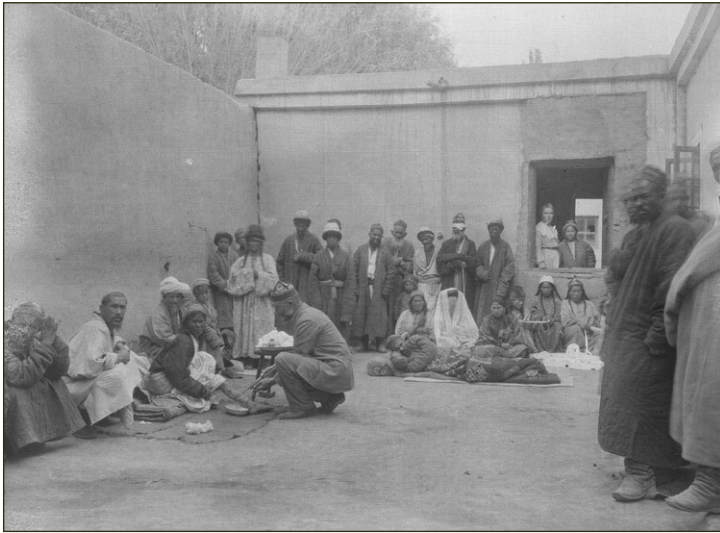
Redan en yttlig blick på historien bekräftar Kamils tanke. Sedan början av vår tideräkning har området kastats mellan kinesiska, tibetanska, mongoliska och turkiska erövrare, mellan buddhism och islam och diverse andra trosriktningar. Mellan åren 860 och 1100 hade uigurerna makten, och under kortare perioder på 1800-talet och i början av 1900-talet var Östturkestan en självständig republik.

År 1949 införlivades Xinjiang som en autonom region i folkrepubliken Kina. Självstyret är formellt, i praktiken styrs regionen av kommunistpartiet och kineserna, som numera har majoritet i landet.

Berättelsens tid, början av 1900-talet, var kaotisk. Krigsherrarna avlöste varandra och stormakterna Storbritannien och Ryssland tävlade om herreväldet. *The Great Game* kallades det då. Idag är

Sällskapet i Kinesiska trädgården. Mannerheims anteckning: "herr och fru Macartney, Lars Erik och Sigrid Högberg, John och Ellen Törnquist, herrar David Fraser, Adolf Bohlin, Paul Pelliot, Vaillant och Nouette i Macartneys trädgård. I artikeln "Hundra år av stillhet" berättar Markus Nummi historien bakom fotografiet (Hufvudstadsbladet 26.10.2006). Ur Finsk-ugriska sällskapets samlingar, inventarienummer VKK269:135 (via museovirasto.finna.fi).

Missionsstationen i Kashgar. "Herr Högberg mottagande 37 sjuka. Fru H. i fönstret."
 Foto C.G.E. Mannerheim. Ur Finsk-ugriska sällskapets samlingar, inventarienummer VKK269:358.

USA den stora spelaren som sätter agendan för hur vi västerlänningar ska se på världen. Till exempel hur vi ska se på Kina. Medan Kina i sin tur använder samma metod som USA för att utöva våld mot uigurnerna i Xinjang: de tar till terroriststämpeln.

Jag tänker att skönlitteratur, vid sidan av allt annat skönt, är bra på att visa på annorlunda perspektiv. Jag inser min okunskap, inspireras att läsa på, upptäcka nyanser, ifrågasätta, söka nya vägar.

"Du lovade berätta för mig om kärleken."

Nora tjarar, kväll efter kväll, och till slut kommer Kamil till den smärtsamma frågan om sitt livs kärlek.

Rahila var en bland ungarna på missionsstationen, en modig flicka med ögon som gasellens. Deras förhållande mognade långsamt, sådan var seden, och ingen fanns som kunde upplysa dem om kärlekens väsen.

En dag blir de vittne till ett möte mellan Mannerheim och Hilda, en ung kvinna med ett pärlande skratt, nykomling på missionsstationen. Det är vinter, Baronen och Hilda kommer ridande (här rider alla, också kvinnliga missionärer) till den isbelagda floden. Kamil och Rahila spionerar på dem ur buskarna, ser hur de närmar sig varandra och hur deras ansikten smälter samman i dimman från deras andetag. Ett fruset ögonblick.

Också Kamil och Rahila ligger tätt ihop, varma trots kölden. Men, säger Kamil, det var ännu ett barns kärlek till ett barn och det dröjde länge innan jag vågade erkänna att jag älskade Rahila.

En sommardag några år senare möts de i en sinnlig scen på en flotte i floden, en spegelbild av Baronens och Hildas möte, och det närmaste berättelsen kommer erotiken.

De talar om en gemensam framtid, men religionen ställer sig i vägen. Rahila har låtit döpa sig och kräver detsamma av Kamil.

Men han, frågaren, vill inte. Kan inte tro på den trehövdade guden och vill inte heller lämna sin muslimska tro. Deras vägar skiljs. Men deras kärlek är stark och de möts igen. Rahila har varit den grymma Ablahans kvinna att användas av honom, har suttit i fängelse och hamnat hos en annan mäktig herre. Nu möts de en kall natt på taket, där mannen ligger och snarkar. De smälter samman, men tiden är knapp. Rahilas enda önskan är att Kamil skall rädda Nora, som håller sig gömd på vad som återstår av missionsstationen: "Ta Nora och spring. Spring så långt du kommer. Spring ända till havet."

På den vägen är de nu, Kamil och Nora.

Tjuvens son

På sin väg till havet, någonstans i de afghanska bergen, har den lilla flyktingkaravanen tagits till fånga av ett rövarband. Rövarhövdingen visar sig vara Hassan, tjuvens son, och fotografiet från den kinesiska trädgården, som Kamil burit under skjortan, blir deras räddning, för också Hassan var med i den kinesiska trädgården. Han tog hand om minstingen Bibi. Ingen visste då att Bibi var hans syster som han hade räddat från att dö när hon som nyfödd skulle kastas på sophögen. Senare blev Hassan vittne till sin fars brutala och förnedrande avrättning, och när kriget bröt ut anslöt han sig till än den ena, än den andra sidan, tills han fick nog av dödandet och grundade sitt eget rövarband.

Långt in på natten sitter Kamil och Hassan tillsammans och minns sin barndom, medan rövorna otåligt väntar på att få sätta igång med att döda flyk-

tingarna. Men följande morgon kommenderar Has-san: skicka iväg dem, bort från min åsyn, hela den eländiga skaran i sina smutsiga trasor, försvinn!

Kort därefter dödas han av sina egna underhug-gare.

Grymhetens konst

Grymhetens konst glömdes inte, den togs i bruk på nytt, säger Kamil.

Under läsningens gång reflekterar jag över hur man skildrar grymhet och våld i litteraturen? Det råkade sig att jag nyligen läste den kinesiska nobel-pristagaren Mo Yans roman *Det röda fälte*², som utspelar sig vid samma tid som *Kiinalainen puutarha* men i en annan del av Kina, i ett annat krig, mellan Japan och Kina.

De båda romanerna är som natt och dag. Yans metod är en utstuderad äckelnaturalism, inte olik en del av dagens deckarlitteratur. Han vältrar sig i stin-kande utvällande tarmar och kletig hjärnsubstans, piss, levande flådda kroppar, alla upptänkliga for-mer av brutala övergrepp. I Kamils värld finns sam-ma grymheter men han berättar för ett barn, skon-samt. Ett barn måste skonas, jag som läsare skonas. Inte från verkligheten, den är hela tiden närvarande, men från frossandet i våld. Nummi använder sig av samma metod som de grekiska tragediförfattarna, våldshandlingarna sker i huvudsak utanför scenen och återberättas för oss.

Som läsare stöts jag bort av Yan, tycker att han inte litar på min förmåga att förstå och känna. Medan Nummi har förtroende för mig och min fantasi och min tankeförmåga. Jag får själv föreställa mig hur det är att hängas från örönen, som spikats fast i dörrposten, eller att få tungan avskuren. Eller vad det betyder för kvinnor att ”användas” av soldater och härskare, en gammal och beprövad metod för att underkupa och sprida skräck.

Hoppets stig

Flykten fortsätter. Under sin färd genom Indien, på Lucknow station, stöter Kamil och Nora oväntat på

2 Publicerad 1987, på svenska i översättning av Anna Gustafsson Chen, Tranan 1997.

den konstiga Baronen som kunde frysa ögonblicket. Han svär över bärarna, fan! fan! Och Kamil försö-ker desperat påkalla hans uppmärksamhet med vad han minns av svenska: ”Härlig är jorden...Världen är så stor, Lasse Lasse liten...” När Nora ropar *Mi-dilimanglar* reagerar Baronen, ett vagt minne rör sig i hans huvud, och när barnen lyckas pressa fram ett ”svenskarna? var? i Indien?” plitar han ner namnet på en svensk pastor i Bombay, innan han äntrar tå-get och försvinner till sin tigerjakt.

Hoppets smala, slingrande, gräsbevuxna stig, ibland igenproppad av is och snö, ibland stängd av soldater, öppnades igen, skriver Nummi.

Flyktingarna når Bombay, deras liv börjar lång-samt ordna upp sig. Kamil har jobb, Nora går i skola och har vuxit upp till en ung dam med bestämda åsikter. Men den gnagande saknaden lämnar dem inte. Nummi belastar oss inte med årtal, men här finns ett: 1939, när Kamil hittar den svenska pas-torn. Han får höra att ryssarna anfallit ett land vid namn Finland, och att mycket nu hänger på Man-nerheim. Passagen belyser Kamils och berättelsens perspektiv. Pastorn talar om ryssarna som grymma och ogudaktiga kommunister. Kamil förundrar sig; i Kashgar bodde Baronens alltid på det ryska konsu-latet, var det så att också där långt borta i norr rådde allas krig mot alla? Om kommunisternas grymhet hade han nog hört, de hade ju ingen gud som satte gränser. Men, säger Kamil till den svenska pastorn, därifrån han kom hade alla en gud, men ingen av gudarna satte gränser, tvärtom, ibland verkade det som om Gud skulle uppvigla till grymhet. *forts. >>>*

Markus Nummi (f. 1959) har studerat historia, filosofi och film.

Debuterade 1994 med *Kadonnut Pariisi* (*Det förlorade Paris*, övers. Camilla Frostell 1997) som belönades med J.H. Erkkos debu-tantpris samt nominerades till Runebergspriset och Nordiska Rådets pris.

2004 utkom *Kiinalainen puutarha* och 2010 *Karkkipäivä*. Den senare nominerades till Finlandiapriset.

Nummi har också regisserat spel- och kort-filmer samt skrivit barnböcker, poesi, essäer, teater- och filmmanus och ett operalibretto.

Liksom alla riktiga sagor har också denna ett lyckligt slut. Efter år av väntan och brev som på svårforcerade karavanvägar över bergen hittat fram, har Rahila och Noras syster Meriam lyckats ta sig från Kashgar till Bombay. Återföreningen efter allt de gått igenom kommer att bli tung, men jag vill

tro att de sen levde lyckliga i alla sina dar. Som i en film av Aki Kaurismäki (en annan besläktad själ); till slut skingras molnen och livet kan fortsätta.

CARITA BACKSTRÖM